

Levent Bayraktar*

Felsefe Dili Olarak Türkçe ve Türk Felsefesi

İnsanoğlu dil içinde ve dil ile kendi varoluşunu gerçekleştirir. Yetkin bir dil, yetkin bir düşünce ve varoluş evreni inşa eder. Dilin bozulması, duygu, düşünce ve değer alanlarını da etkiler ve zaafa uğratar. Böyle bakıldığında insanın kaderi dille kurduğu ilişki ile yakından ilgilidir. İnsan bu dünyaya yetkinleşmek için, kendisi olmak için, varlığını varoluşa dönüştürerek kendini gerçekleştirebilmek için gelmiştir. Yetkinleşmek ve kendin olarak varlığa katılmak bir bilinç ve gayretin ürünüdür. İnsan için dilinin sınırlarının, onun dünyasının sınırları olduğu düşünüldüğünde; dilin sınırları genişledikçe, düşünce ve kavrayış dünyasının da değiştiği ve geliştiği fark edilir. Dilin bu özelliği göz önünde bulundurulduğunda; Türkçenin bilim, felsefe, sanat ve medeniyet dili olarak kullanılmasının ve sürekli taze bir bilinç ile yetkinleştirilmesinin ne kadar hayati bir konu olduğu açık ve seçik hâle gelir. Türkçenin birikim ve müktesebatı, onunla düşünüp üreten öznelere varlı-

ğına ve gayretine bağlıdır. Bu öznelere yetkinleşmeleri ve yetkinleşebilmeleri ise Türkçenin eğitim dili olarak kesintisiz biçimde kullanılmasıyla mümkündür. Türkçe, milli ve insani varoluşumuzun imkân ve zeminidir. Türkçe ile üretilmiş olan veya Türkçeye aktarılmış olan medeniyet verimleri bu alanlarda özgün eserler yaratmanın imkânı ve ön şartı hükmündedir. İnsanlığın en yüksek ve şerefli medeniyet kurucu etkinlikleri felsefe, bilim ve sanattır. Bunlar boşlukta üretilmez. Mutlaka bir birikim ve geleneğe ihtiyaç vardır. Böyle bir birikim ve gelenek ise ancak yetkin bir dil ile oluşturulabilir. Dilin en yüksek seviyeden idrak edildiği ve oluşturulduğu alan felsefedir.

Felsefileşmiş Bir Medeniyet Olmak

Felsefe, medeniyet kurucu etkinlikler arasında, diğerlerini de kendisine konu olarak seçip işleyen özel bir bilgi, etkinlik ve eylem alanıdır. O yüzden kültür ve medeniyet yaratıcılığı ve dinamik-

*Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Felsefe Bölümü

mi söz konusu olduğunda felsefenin bu özel yeri tespit ve teşhis edilmelidir. Bu tespit beraberinde felsefleşmiş bir medeniyet olmak niyeti ve gayretini getirmektedir. Bu bağlamda felsefenin toplumsal, entelektüel ve manevi işlevinden bahsetmek uygun olacaktır. Çünkü felsefe; bir kültür, medeniyet, bilim, sanat ve maneviyat ortamında gerçekleştirilen bir etkinliktir. Bundan dolayı felsefenin konusu çoğu zaman üst bir konudur ve felsefi bilgi de ikinci dereceden yani üst bir bilgidir. Felsefe, bilgi üzerine bir bilgidir, varlık ve yapıt üzerine bir değerlendirmedir, kültür üzerine bir araştırma ve yorumlamadır. Dolayısıyla felsefenin yapılabilmesi için işlenmiş bir dilin, işlenmiş bir kültürün ve bir medeniyet ortamının bulunması gerekir. Felsefe, içerisinden çıkmış olduğu kültürün bilincidir ve bu bilinç, iki boyutlu ve aşamalı bir gayretin içinde olmayı gerektirir. Bir yandan bütün bir insanlık tarihini, kültür tarihini, medeniyet tarihini, düşünce tarihini, felsefe tarihini alımlayabilmek yani onu kendi dilimize, kendi kültürümüze nakledebilmek, onun öznesi olabilmek; bir yandan da kendi özgün katkınızı, değerlendirmenizi, yorumunuzu bunun üzerine ekleyebilmek gerekir. Bunun birinci katmanı bir tarz felsefe tarihçiliğidir; ikinci katmanı da alınmış olan bu bilginin üzerine bir değerlendirme, yorumlama yapabilme, mevcudu aşarak yeni ve özgün düşünceler geliştirebilme faaliyetidir. İkinci kısım, bir filozof tavrı göstermeyi gerektirir. O yüzden bir "filozof felsefe tarihçisi" kavramına ihtiyacımız bulunmaktadır. Zira felsefe tarihçisi dediğimiz o kişi sadece tarihte üretilmiş olan felsefeyi Türkçeye aktaran, Türkçede onu yeniden ifade eden kişi değildir. Aynı zamanda onun üzerine kendi katkısını sunabilen, kendi bakışıyla harmanlayan, yorumlayan, özgün bir felsefe üreten kişi zorundadır. Dolayısıyla bu iki etkinliği bir arada yürütmek gerekmektedir. Yani, bir

yandan bütün bir felsefe tarihiyle tanış olmak, bilmiş olmak, onu kendi mülkümüz hâline getirmek, teknik tabirle buna temellük etmek diyebiliriz; diğer yandan da onun bilinci olarak dünya kültürüne evrensel manada bir katkı yapacak şekilde özgün eserler ortaya koyabilmek durumundayız.

Türkiye'de Felsefe

Türkiye'de felsefe veya Türk felsefesi dediğimizde bu alımlama ve yorumlama işinin neresinde olduğumuzu sorgulamamız gerekir. Bugün aslında çok fena bir yerde değiliz. Türkiye'de felsefeciliğimiz, felsefe yapış tarzımız birkaç istikamette akmaktadır. Bunlardan bir tanesi Batı felsefesi tarihçiliğidir, Batı felsefesinin algılanması, alımlanmasıdır. Bir başka istikamet İslam felsefesi tarihçiliğidir ve bir diğeri de çağdaş Türk düşüncesi araştırmacılığıdır. Bir başka bağımsız yön de kendi dilini bulmuş olan, kendi tavrını bulmuş olan, adına filozof demeyi hak eden insanların yapmakta oldukları bir özgün felsefe damarı olarak mevcuttur. Dolayısıyla hem bir altyapının varlığından hem de bu felsefe birikiminin temessül ve temellük edilmiş olmasından, hem

de bu birikim üzerinde kendi sesini, vicdanını bulmuş olan düşünür karakterinden bahsetmek mümkündür.

Felsefe etkinliğinin birinci kısmına yani alımlama kısmına bakacak olursak, dünyanın üretmiş olduğu, adına felsefe tarihi dediğimiz felsefe kültürünü ne ölçüde alımlayabildiğimizi sorabiliriz. Aslında Osmanlı Türk modernleşmesinin de bu bağlamda dünyanın gelmiş olduğu noktayı anlama, kavrama ve alımlama faaliyeti olduğunu hatırlatabiliriz. Yani Osmanlı Türk modernleşmesi, aslında bir tarz felsefi bir bilinçle aydınlanma felsefesini ve diğer pek çok felsefi akımı alımlamaya çalışmıştır. Bu süreci çok genel hatlarıyla kavramaya çalıştığımızda Tanzimat'tan itibaren Meşrutiyetin, Meşrutiyetten itibaren de Cumhuriyetin hazırlandığını fark edebiliriz. Böyle bakıldığında Cumhuriyet, Osmanlı Türk Modernleşmesinin gelmiş olduğu sürecin doğal bir sonucudur.

Batılılaşma, modernleşme çabamızın arkasında Fransız aydınlanması, Fransız pozitivizmi önemli bir yer tutar. Fransız aydınlanması söz konusu olduğunda Montesquieler, Rousseaular, Condorcetler akla gelir. Alman aydınlanması denildiğinde ise Kant'tan itibaren Fichte, Schelling, Hegel ve Alman romantizmiyle beraber ilerleyen bir süreç dikkati çeker. Cumhuriyet Dönemi Türk felsefesini anlayabilmek için önünde bulmuş olduğu bu birikimi, bu problematiği kavramak gerekir. Çünkü dünya değişmektedir, bunun karşısında da bir cevap üretmek, bir teklif sunmak, bir refleksde bulunmak gerekmektedir.

Hangi Aydınlanma?

Osmanlı, dünyanın değişmesi meselesini daha çok toprak kayıpları ve askeri mağlubiyetler üzerinden algılamıştır. Ne olmuştu da o muzaffer ordularımız gerilemeye başlamış, yenilmeye başlamış ve toprak kayıpları ile yüz yüze kalınmış-

tı? Sonuç olarak fiziki çökilmenin yaratmış olduğu buhran, acı bir tecrübe olarak acı bir idraki beraberinde getirmiştir. Nerede yanlış yaptık ve ne yapmalıyız, nasıl düzelebiliriz, nasıl toparlanabiliriz? İşte bütün bu arayışlar, bütün bu problemle karşı karşıya gelişler yeni bir aydınlanma fikrinin yaratılmasına, oluşturulmasına yol açmış hatta mecbur bırakmıştır. Başka bir deyişle hadiseler, dünyanın gitmekte olduğu yeri, yöntemi kavramayı zorunlu kılmıştır. Dönemin aydınlarının büyük çoğunluğu şöyle düşündüler ve sorguladılar: Batı medeniyeti hangi değerler üzerine kurulmuştur? Hangi entelektüel, kültürel başarıları meydana koymuştur? Bu başarılar hem askeri sahada hem siyasi sahada hangi getirileri elde etmiştir? Batı medeniyetini anlamaya çalışan Osmanlı Türk aydınları, bu muhasebenin sonucunda bir "Osmanlı Türk aydınlanması" yaratmak zorunda olduklarını düşünmüşlerdir. Bir kısmı çok aşırıya gitmiş, bir kısmı da bunlara tepki olarak karşı kutup meydana getirmiştir. Bir kısmı da bunların aşırılıklarının törpülenmesi ve kendimize özgü bir model geliştirilmesi yoluna gitmişlerdir.

Olgu ve Değer

Medeniyetin sadece bir alma işi olması gerektiği fikrini ortaya koyanlardan biri Mehmet Âkif'tir. Onun "tek dışı kalmış canavar" olarak betimlediği emperyalist Batı karşısında varlığını korumak ve idame ettirebilmek gayreti, bir dinamizm ve idealizm olarak tezahür etmiştir. Bu, önemli bir fark edıştır. Böylece adına muasır medeniyet denilen bir medeniyetin bir şekilde fark edilmesi, algılanması ve çözümlenerek yeniden üretilmesi gereği ortaya çıkmıştır. Burada dinamik bir hedefin varlığı söz konusudur. Bazı şeyleri edinmekle, bazı şeyleri transfer etmekle, iş bitmiş değildir ve iş, hiçbir zaman için bitmeyecektir. İşte o hiçbir zaman bitmeyecek olan kısmı, işin felsefesidir. O felsefeyi üretebildiğimiz

zaman, gerçekleştirebildiğimiz zaman tarihin içerisinde bir özne olarak bulunma imkânımız olacaktır. Çünkü felsefe, her şeyden önce hem kültür ve medeniyet hakkında hem de kendi tarihi hakkında bir bilinci barındırmaktadır. Bu bilinç, kritik bir bilinçtir. Bu bilinç, yorumlayıcı ve üretici bir bilinçtir. Günümüzde sürekli gündemde olan yenilikçi düşünce, yaratıcı düşünce, eleştirel düşünce gibi kavram ve etkinliklerin kaynağında aslında felsefi düşünce bulunmaktadır. Çünkü felsefi düşünce, sadece "olanı" vermez, mümkün olanı hatta "olması gerekeni" de verir. Olması gereken dediğimiz zaman, olguların dışında bir alandan konuşuyoruz demektir. Çünkü olan vakıadır, önümüzde durandır, karşımızda olandır. Ama bir de olması gereken vardır, olması gerekeni düşünmeye başladığımız andan itibaren faz atlamak söz konusudur. Çünkü olması gereken, değerler alanına işaret eder, değerler, olgular alanına ait değildir.

Medeniyet Krizi

Sadece düşünce adına üretilenleri almak değil, kendi düşüncemizi de çağı yakalayarak üretmek gerektiğini hatta kendimize özgü bir model geliştirmemiz gerektiğini düşünen, bunun müm-

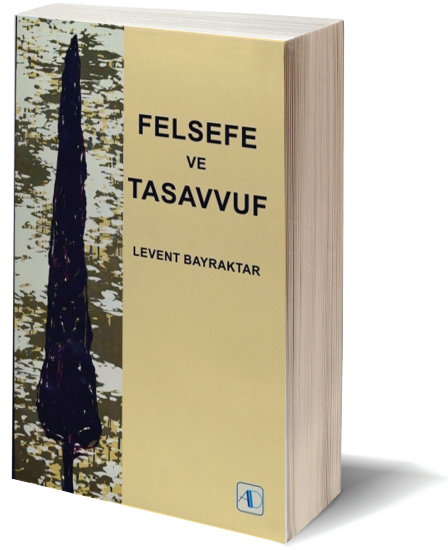
kün olup olmadığını sorgulayanlardan biri de Ziya Gökalp'tir. Ziya Gökalp'ten önce savunulmuş fikirlere bakmak gerekirse ondan önce bir Batıcılık fikriyatı vardır. Abdullah Cevdet'in ve İctihad Mecmuası'nın oluşturduğu, inşa etmekte olduğu bir fikriyattır bu. Bunlara göre Osmanlı, medeniyet yarışını kaybetmiştir ve bu, Batı medeniyetini alternatifi olmayan bir medeniyet hâline getirmiştir. Dolayısıyla bu medeniyetin alınmasından başka çıkar yol kalmamıştır. Öyleyse bir an evvel, alelacele, Batı'da medeniyet namına üretilmiş olan ne varsa bunların tamamının alınması gerekir gibi bir düşünce oluşmuştur. Bunlar arasında Abdullah Cevdet, ilk pozitivist ve natüralist Beşir Fuat, Baha Tevfik, Memduh Süleyman, Subhi Edhem, Celal Nuri, Edhem Necdet ilk akla gelenlerdir. Kendilerine üstat olarak benimsedikleri düşünürlerden olan özellikle Karl Vogt, Louis Büchner ve Ernst Haeckel bir tarz biyolojik materyalizmi savunmuştur. Haeckel bir monizm felsefesi kurmak istemiştir. Bunlara göre madde ve kuvvet aynı cevherin iki farklı veçhesidir. İnsanla hayvan arasında mahiyet farkı değil sadece derece farkı vardır. Doğuştan bilgileri kabul etmezler ve ruh ile beyin özdeşliğini savunurlar.

Sosyal Darwinizm ve Emperyalizm

Batı'da biyolojik materyalizm çığırı Nietzsche sonrasında, üstün ırk yaratılmasına yönelik yeni bir kisveye bürünmüştür. Sosyal Darwinizm etkilerinin yoğun biçimde hissedildiği bu atmosferde oluşan kaniya göre hayatta başarılı olmak, güçlü olmakla mümkündür. Güçlü olan başarılı olur ve sonucu güç tayin eder. Bu biyolojik materyalizmin tezlerinin sosyal, kültürel, insani sahada hatta siyasi ve askeri sahada da geçerli olduğunu düşünenler buradan bir emperyalizm üretmiştir. O emperyalizm, sömürgecilğe dönüşmüştür. O sömürgecilik de I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı süreçlerini meydana getirmiştir. Demek

ki siyasî tarihi aynı zamanda bir felsefe tarihi ve kültür tarihi olarak da okumak mümkündür. I. Dünya Savaşı'nı tetikleyen emperyalizm, bir yanda Hitler'le Alman faşizmini, bir yanda Mussolini ile İtalyan faşizmini, öbür tarafta Lenin ve Stalin ile Rus komünizmini ortaya çıkarmıştır. Ortak noktaları 'üstünlük' ve 'güç' kavramı üzerinden türetilmiş olmalarıdır. Böylece biyolojik materyalizme dayalı olarak üretilmiş olan siyaset felsefesi, gücü meşrulaştırdığı için gücü halka çevirdiği için dünya üzerinde kan ve göz yaşından başka bir şey de üretmemiştir.

Aşırı Batıcılığın, biyolojik materyalizmin, sosyal Darwinciliğin ortak tezleri Osmanlı tarihinin ve Türk tarihinin getirmiş olduğu birikimin güncel bir değeri olmadığı, artık yeni bir söz söylemesinin mümkün olmadığı yolundadır. Batıcıların bu aşırı tutumuna karşı Meşrutiyet İslamcılığı bir cevap üretti. Üretilen cevap şuydu: İslam medeniyetinin gerilemesi kavramını çok doğru tahlil etmek gerekmektedir. Gerileyen din değildir, gerileyen insanların algılarıdır. Dolayısıyla eğer İslam medeniyetinin kurucu değerleri yeni baştan fark edilebilirse o kurucu değerlerin ilim üzerine, irfan üzerine, hikmet üzerine, hakikat üzerine bina edilmiş olduğu anlaşılır. Böylece yeni bir dünya kurmak da yeni bir medeniyet kurmak da mümkündür. Peki o zaman kriz nedir? Kriz, konformizm ile fatalizm arasında kalmış olmaktır. Kriz, dinimizi de medeniyetimizi de doğru anlayamamak ve okuyamamaktan kaynaklanmaktadır. Mesele, medeniyetimizin çağdaş dünyanın icaplarını karşılayacak şekilde yeni baştan felsefeyle, bilimle, ahlakla, hukukla, iktisatla bütünleştirilememesi, inşa edilememesi, oluşturulamamasıdır. Dolayısıyla suç, insandadır. Suç, insanın zihniyetinde ve algısındadır. Aksi taktirde bu medeniyet nasıl yeryüzünde kurulmuş, gelişmiş ve yaygınlaşmış olsun? Meşrutiyet Dönemi İslamcılığı söz konusu olduğunda Da-

rülfünunda, ilahiyat fakültesinde de hocalık etmiş olan bir aydın sınıfı aklımıza gelir. Bu aydın sınıfının içerisinde İsmail Hakkı İzmirli'yi, Mehmet Akif Ersoy'u, Ferit Kam'ı, Mehmet Ali Ayni'yi hatırlamak gerekir. Mesela İsmail Hakkı İzmirli, Yeni İlmî Kalam eserinin müellifidir. Demek ki İzmirli, kalam düşüncesinin yenilenmesi, güncellenmesi gerektiğini, çağa ayak uydurulması ve özgünleşmesi gerektiğini savunan kişidir. O yüzden eserinin adı da Yeni İlmî Kalam'dır. Kalam, Müslüman felsefesi, İslami felsefe demektir. Kalam, İslam ilkelerinin, esaslarının akıl karşısında savunulması ve İslam inancının felsefi temellerini inşa etmek demektir. Ferit Kam ve Mehmet Ali Ayni de çok özel örneklerdir. Çünkü bu örnekler, İslam felsefesinin, tasavvuf felsefesinin ve İbnü'l-Arabî'den beri gelen geleneksel vahdetivücut öğretisinin 20.yüzyıldaki son büyük temsilcilerindendir. Aynî'nin Tasavvuf Tarihi, Vahdet-i Vücut ve Pan-teizm, Ahlak Dersleri, Türk Ahlakçıları, Darülfünun Tarihi, Felsefe Tarihi Dersleri gibi pek çok eserleri vardır. Bu kânat, Batıcılara şunu söyler: "İslam, mâni-i terakki değildir." Çünkü Batıcıların içerisinde "İslam gelişmeye engeldir." diyenler vardır. Buna cevap olarak da İsmail Hakkı İzmirli'ler, Babanzade'ler, Ferit Kam'lar, Mehmet Ali Ayni'ler şöyle

özetlenebilecek bir cevap üretmişlerdir: İslam; ilerlemeye, gelişmeye engel değildir, bilakis İslam'ın ilk emri "Oku." dur ve sayısız yerde insanoğlunu bilime, felsefeye, hür tefekküre teşvik eden, sevk eden, hatta emreden ayetleri, esasları bulunmaktadır. "Hiç ibret almaz mısınız? Hiç merak etmez misiniz? Hiç sorgulamaz mısınız? Hiç görmez misiniz? Hiç fark etmez misiniz?" hitabını sayısız ayette görmek mümkündür. Dolayısıyla İslamcılarla Batıcılar birbirlerine ister istemez karşı kutup oluşturmuşlardır.

Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak

Bu esnada Gökalp'in yeni bir çığır açtığını, taze bir fikirle, taze bir bakış açısıyla Osmanlı'nın yenileşmesi ve bu yenileşmeyi yaparken de bir yanıyla kendi tarihiyle oluşmasını ama öte yandan da çağı doğru anlayarak, çağın içerisinde kalarak, çağın nasıl aşılacağı hakkında bir sosyal teori, bir sosyoloji geliştirmekte olduğunu görüyoruz. İşte Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak dediği terkip bunu anlatır. Gerçekten de bir bunalım vardır. Biz kimiz, neyiz, niye geri kaldık, neyi yanlış yaptık? Sorusu-

nun sorulması gerekir ve Gökalp, bu soruyu sorarak buna cevap üretmeye çalışan, Darülfünuna da bir bilim adamları neslini kazandıran mütefekkindir. Bir yandan Türkçülüğün Esasları'nı, Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak'ı, Türk Töresi'nin, Terbiye'nin Sosyal ve Kültürel Temelleri'nin yazar. Öte yandan destanlara yönelir, dil araştırmaları yapar, İslam öncesi Türklüğü araştırır. Halka doğru ilkesini benimseyerek bir halk felsefesi türetilebileceğini düşünür. Destanlarımıza, mitolojimize, sanatımıza gider; buradan da kolektif bilinçaltının oluşturulmasına çalışır. Çünkü bir millet demek ortak duygu, ortak değer, ortak ideal demektir. Gökalp, bu ortak duygunun, ortak idealin, ortak niyetin, ortak bir eylem alanı oluşturacağını farkındadır. Eğer insanların arasında böyle ortak duygular, ortak idealler yoksa, onların ilk tehlikede kendi başlarının çarelerine bakmaları ve buradan bir bireysellik girdabına düşmeleri mümkün ve muhtemeldir. O yüzden Gökalp, "Sen, ben yok; biz varız." der. Bu, insan şahsiyetini terk etmek anlamında değildir, bu, bencilliği terk etmek anlamındadır. "Sen, ben yok; biz varız, hak yok, vazife var." der. Çünkü insanlar daima kendi haklarının peşinde giderler, fakat vazifelerini ihmal edebilirler. Gökalp, vazifenin daha kutsal olduğunu, eğer vazifeyi yapmış iseniz hakkınız olacağını düşünür. 1924'te Gökalp, çok genç yaşta ve belki de asıl önemli eserlerini henüz veremeden vefat etmiştir.

Cumhuriyet ıslahatlarının, inkılaplarının arkasında Gökalp'in koymuş olduğu umdeler vardır. Devletçilik, cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, laiklik kavram ve ilkeleri Gökalp'in ortaya koymuş olduğu sosyal felsefenin kurucu unsurlarıdır. Gökalp, tek başına bir üniversite gibi çalışmıştır. Bir yandan Türk tarihini araştırmaya girişmiştir, bir yandan Türk edebiyatını, halk edebiyatı ve kültürünü, hem etnolojisi ve folkloruyla, diliyle,

inancıyla ve efsaneleriyle, mitolojileriyle beraber anlamaya yönelmiştir, öte yandan yeni bir devlet tasarımı üzerinde çalışmış, çağdaş bir devletin dayanacağı prensiplerin neler olduğunu anlamaya gayret etmiştir. Bir üniversitenin, bir enstitünün ancak üstesinden gelebileceği çapta meselelerle tek başına ilgilenmiştir.

Medeniyet Dili Olarak Türkçe

Gökalp Türkiye’de Türkçenin bir sosyal bilim dili, bir felsefe dili, bir medeniyet dili olmasını hazırlayan kurucu düşünürlerden biridir. Bugün eğer bir bilim dilimiz, bir felsefe dilimiz, bir sanat dilimiz varsa bunu dilimizi işlemiş olan kahramanların eserlerine borçluyuz. Eğer o insanlar da İngilizceyle, Fransızcayla yazmış olsalardı bugün elimizde bir Türkçe felsefe lügati de felsefe ve bilim terminolojisi de olmazdı. Demek ki düşüncenin oluşabilmesi, o düşüncenin var kılınması ve onun bir bilim diliyle, felsefe diliyle ortaya konulmuş olmasına bağlı bulunuyor. Hiçbir şey boşlukta oluşmuyor. Eğer gerçek manasıyla evrensel kültür içerisinde, milli kültürümüzle, mili varlığımızla yer edinmek istiyorsak kültürümüzün evrensel planda felsefesini, bilimini, sanatını yapmak zorundayız. Bu da yabancı bir dille değil ancak o üretmeye çalıştığımız dille olabilir. Yabancı dille yabancıнын felsefesini yaparsınız, yabancıнын kaynağını tekrar edersiniz ve o yapmış olduğunuz şey sizin kendi felsefeniz de olmaz.

Bu bağlamda Gökalp’in Darülfünuna kazandırdığı bir düşünürler neslini hatırlamak gerekir. Gökalp, Darülfünuna Mustafa Şekip Tunç’u, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu’nu, Mehmet Emin Erişirgil’i kazandırmıştır. Bugün bir psikoloji literatürümüz varsa Darülfünuna Ziya Gökalp’in Mustafa Şekip Tunç gibi bir büyük psikolog, büyük bir psikoloji alimi aynı zamanda büyük bir filozofu alabilmiş olması sayesinde. Öte yandan yine kazandırmış olduğu insanlardan bir diğeri

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu’dur. Baltacıoğlu da psikoloji ve pedagoji literatürümüze üç pedagoji kuramı hediye etmiş olan bir düşünürümüzdür. İlk Talim ve Terbiye’de İnkılap adıyla eğitim öğretimde reform, inkılap anlamında eğitim ve öğretimin güncellenmesine dair bir pedagoji kuramı teklif eder. Daha sonra İçtimai Mektep, yani toplumsal okul, sosyal okul denilen bir okul teorisi ile başlı başına bir millî eğitim teorisi armağan eder. Daha sonra da Pedagojide İhtilal dediği, şimdi daha belki yeni yeni Batı’da benzerlerinin ortaya çıkmış olduğu bir pedagoji kuramı teklif eder. Kısacası Mustafa Şekip Tunç ve İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu sayesinde bugün psikoloji, pedagoji ve felsefe literatürünü takip edecek bir Türkçe felsefe, psikoloji ve bir pedagoji dilimiz oluşmuştur. Bu insanlar bu dili kendileri buldular. Mustafa Şekip Tunç, Bergson’u ilk defa olmak üzere Türkçeye tercüme etti. Fransızcadan okudu, Türkçede onu dile getirdi. Bu, önemli bir başarıdır. Bergson’un teklif etmiş olduğu bütün kavramları Türkçeye tercüme ederken teklif ve ihdas etmiştir. Aksi takdirde bir tercüme yapılması o dönemde mümkün değildi. Çünkü daha önce Bergson yetkin

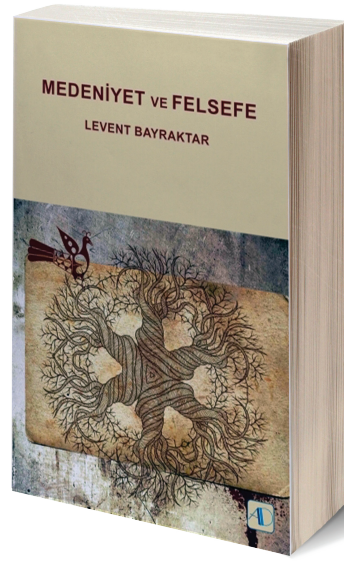

Hilmi Ziya Ülken

biçimde çevrilmemişti. Bergson 1859'da doğmuş, 1941'de vefat etmiş, Mustafa Şekip Tunç 1920'li yıllarda onu tercüme edebilecek dili, Türkçeyi bulabilmiştir. Öte taraftan yine Gökalp'in Darülfünuna kazandırdığı bir büyük mütefekkir de Mehmet Emin Erişirgil'dir. Erişirgil, Kant üzerine ilk telif çalışmaları yapan düşünürümüzdür. Demek ki o günkü Darülfünun'da Kant hakkında bu tercüme ve telif eserleri yazmak mümkün olmuştur. Daha sonra onun büyük hizmeti; Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinin kuruluşunda rol alması ve Mülkiye Mektebini İstanbul'dan Ankara'ya naklederek deyim yerindeyse yeniden kurmasıdır. Erişirgil, Türkiye'de bir sosyal bilimler literatürü ve felsefesi oluşturulmasında kurucu kahramanlardan biridir. Öte yandan ismini anmadan geçmemek gereken bir başka büyük düşünür de Hilmi Ziya Ülken'dir. Hilmi Ziya Ülken ile Mehmet Emin Erişirgil ve Mustafa Şekip Tunç'un yolları hem Mülkiye Mektebinde hem de Darülfünunda kesişmiştir. Sonrasında Hilmi Ziya Ülken yurt dışına gönderilmiş orada Türk tefekkür tarihi hakkında araştırmalar yapmıştır. Döndüğünde İstanbul Üniversitesine alınmış ve orada Türk tefekkür tarihi doçenti unvanıyla hem felsefe hem de sosyoloji alanında faaliyet göstermiş, eserler vermiştir. En büyük eserlerinden biri Türk Tefekkürü Tarihi'dir, bir diğeri de Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi'dir. Türk Tefekkürü Tarihi ile Türk Düşüncesinin İslam öncesi ve İslam Uygarlığı süreçlerini inceler. Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi adlı eseriyle de Tanzimattan 1960'lara kadar kesintisiz bir şekilde Türk düşüncesinin hafızası, kaydedicisi, yorumlayıcısı ve yeni baştan üreticisi olur.

Türk Düşüncesinde Bağlantı ve Süreklilik

Hilmi Ziya Ülken, çağdaş Türk düşüncesinin kurucu öznelerinden biridir. Yüzün üzerinde telif eser kaleme almış, binden fazla makale yazmış, pek çok dergi çıkartmıştır. Millet ve Tarih Şuuru

adlı eserinde de bir toplum felsefesi, bir millî felsefe, bir tarih felsefesi yapmıştır. Hilmi Ziya'nın İstanbul'da felsefe ve sosyoloji bölümünde ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde çok değerli öğrencileri olmuştur. İstanbul Üniversitesinde onun mirasını Nihat Keklik felsefe ve İslam Felsefesi alanında bir şekilde devam ettirmiştir. Nihat Keklik özellikle, İbnü'l-Arabi ve Sadrettin Konevi üzerine çalışmıştır. Nihat Keklik, İstanbul Üniversitesi felsefe bölümünde Türk İslam Düşüncesi Kürsüsü'nü kurmuş ve kendisinden sonra orada ders verecek olan akademisyenleri yetiştirmiş, deyim yerindeyse bu alanda bir gelenek ihdas etmiştir.

Hilmi Ziya'nın Ankara'daki etkisi Necati Öner üzerinden olmuştur. Necati Öner, kendisi Tanzimat'tan Sonra Türkiye'de İlim ve Mantık Anlayışı adlı tezini Hilmi Ziya Ülken'in ve Hamdi Ragıp Atademir'in yanında başlamış, Ülken'le bitirmiştir. Necati Öner, Türk Felsefe Derneğinin kurucu genel başkanıdır. 1987'de Türk Felsefe Derneğini, merkezi Ankara'da olmak üzere kurmuştur. Dernek 1991 yılından itibaren de Felsefe Dünyası dergisini çıkartmıştır. Yılda iki sayı çıkan dergi günümüzde de yayımlanmak-

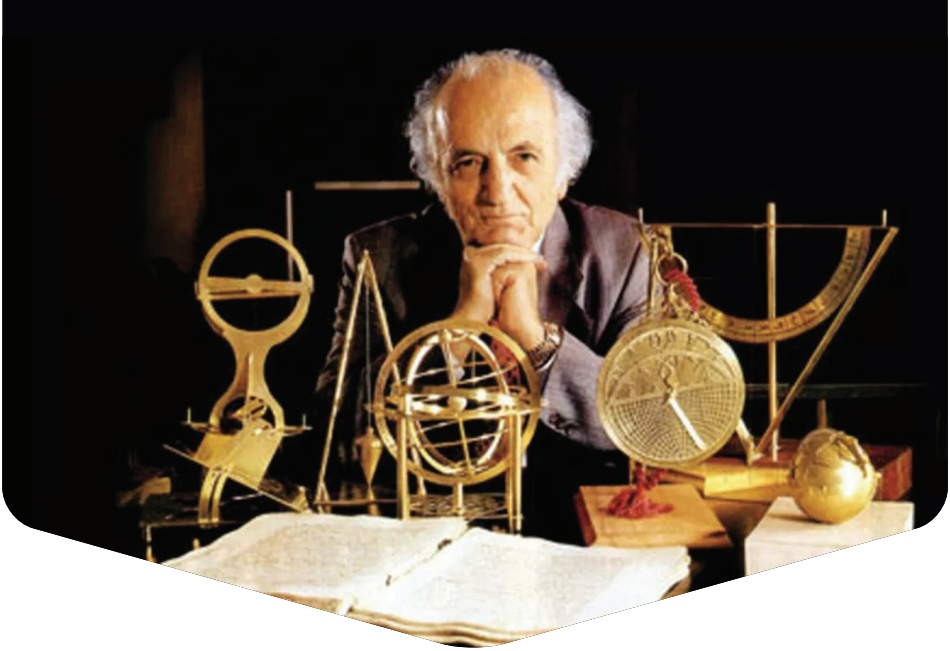
tadır. Öner hem derneği kurmuş hem de Hilmi Ziya Ülken'den bu bayrağı devralarak kendisi de Ülken'in açmış olduğu yolu genişletmiş dahası onu güncelleyerek devam ettirmiştir. İlk Ülken'in bırakmış olduğu problemleri ele almıştır. Tanzimat'tan Sonra Türkiye'de İlim ve Mantık Anlayışı adlı çalışmasıyla Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi alanını kurumsallaştırarak bir geleneğe dönüştürmüştür. Bu, önemli bir konudur çünkü, "Biz ilim ve mantık üzerinden kendi modernleşmemizi ve kendi felsefemizi nasıl üretebiliriz?" sorusunu araştırmıştır ve bu sorunun yanı sıra kendi öğrencilerine de bu konuyu devam ettirmiştir. Mesela şu anda da Türk Felsefe Derneğinin Necati Öner Hoca'dan sonra son başkanı olan Murtaza Korlaelçi'ye Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri adlı çalışmayı doktora tezi olarak yaptırmıştır. Bu önemli bir damardır. Daha sonra Mehmet Akgün'e Materyalizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri tezini yaptırmıştır. Bu da Hilmi Ziya Ülken'in eserindeki bir bölümün genişletilmesi anlamına gelir. Hilmi Ziya'nın bu kitabı, Türkiye'de Anti-Materyalist Felsefe, Spiritüalizmin Türkiye'ye Girişi ve Bergsonculuğun Türkiye'ye Girişi adlı tezlere de ilham kaynağı olmuştur.

Hilmi Ziya ve Necati Öner, her ikisini de beraber düşünmek gerekir. Tanzimat'tan itibaren felsefe adına, düşünce adına Türkiye'ye etki etmiş olan ne kadar görüş ve akım varsa bunların hepsinin bir şekilde incelenmesi, tahlil edilmesi gerekiyordu. İşte bu doktora tezleri bu alımlama işini, bu inceleme işini yapmıştır.

Öte taraftan Yurt dışında doktora yaparak Türkiye'ye gelen mütefekkirlerimiz de vardır. Bunlar arasında Nurettin Topçu ve Aydın Sayılı'yı özellikle anmak gerekir. Aydın Sayılı, Türkiye'deki ilk mektepli ve dünyadaki ilk doktoralı bilim tarihçisidir. Amerika'da George Sarton'un yanında,

Harvard Üniversitesinde bir numaralı bilim tarihi doktorasını yapan kişidir. Bu teziyle Aydın Sayılı, bir paradigmayı, bir varsayımı, bir kültür ideolojisini, bir emperyalist tezi yıkmıştır. Yıkacağı şey, felsefenin milattan önce altı yüz yıllarında eski Yunan'da, ortada hiçbir yeter sebep yokken birdenbire kendiliğinden doğduğunu iddia eden "Yunan Mucizesi" tezidir. Yunan Mucizesi ne demektir? Felsefe ve bilim mucizeyle izah edilebilir mi? Bu nasıl bir çelişkidir? Felsefenin mucizevi bir şekilde, durup dururken ortada hiçbir tarihsel, kültürel hazırlık olmaksızın aniden bir toplumda ortaya çıkmış olması tezini yıkan Aydın Sayılı; Yunan biliminin, Pitagoras ve Thales Teoremi diye bilinen teoremlerin Mezopotamya ve Mısır medeniyetinde biliniyor olduğunu, Yunan matematiğinin ve tıbbının Sümer ve Mısır kökenli olduğunu ortaya koymuştur. Aydın Sayılı; matematik, fizik, astronomi ve müesseseler tarihçisidir. Son görev yeri Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığıdır. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi felsefe bölümü ve Bilim Tarihi Kürsüsü başkanlığından emekli olmuştur.

Aydın Sayılı'nın Harvard'da yaptığının bir benzerini Nurettin Topçu, Fransa'da, Sorbonne'da yapmıştır. Maurice Blondel'in yanında aksiyon felsefesi alanında doktorasını yaparken bir yandan Louis Massignon'un talebesi ve dostu olmuş, Massignon'a Türkçe öğretmiş, İslam düşüncesi ve tasavvufu hakkında geniş bir kültür edinmiştir. Böylece Topçu, İslam felsefesi, İslam tasavvufu ve aksiyon felsefesini sentezleyebilen üstün bir felsefi terkibe sahip olmuştur. Fransa'da çok yüksek bir başarıyla doktorasını tamamlamış, hatta Sorbonne Üniversitesinden orada kalması ve hocalık etmesi yönünde bir teklif ve davet almıştır. Fakat o, Türkiye'ye dönmeyi tercih etmiştir. Bunun üzerine Sorbonnedeki kendisine şöyle bir jest yapmak istiyorlar, diyorlar ki mademki burada kalmıyorsunuz, mademki

Prof. Dr. Fuat Sezgin

ülkenize dönmekte ısrar ediyorsunuz öyleyse bizden bir şey isteyin, sizin bu üstün başarınıza karşı bir hediyemiz olsun, bir cemilemiz olsun. Topçu emin misiniz diyor bunu sorduğunuzdan, yapacak mısınız? Yapacağız diyorlar. O zaman bu hafta Sorbonneun gönderinde Türk bayrağı dalgalansın diyor. Kabul ediyorlar ve gerçekten o hafta Sorbonneun gönderinde Türk bayrağı dalgalanıyor. Sorbonne Türk bayrağını çektiren insandır Nurettin Topçu. O, Türkiye'nin Maarif Davası, Mevlana ve Tasavvuf, Yarınki Türkiye, İradenin Davası, Devlet ve Demokrasi, Felsefe, Psikoloji, Sosyoloji, Mantık ders kitapları gibi felsefe ve tefekkür lisanımızı ve terminolojimizi oluşturan özgün eserlerin sahibidir. Bu yönüyle Topçu, sadece bir felsefi kuram geliştiren insan değil aynı zamanda Türkiye'de felsefenin orta öğretim ve liselerde yaygınlaşması, yerleşmesi ve uygun ders kitaplarının yazılması hususunda da öncülük etmiş olan kahramanlardır.

Sorbonneda doktora yapmış olarak Nurettin Topçu yurda döndüğünde lise felsefe öğretmeni olarak atanmıştır. Galatasaray Lisesi, Haydarpaşa Lisesi, Vefa Lisesi, İstanbul Erkek Lisesi gibi İstanbul'un köklü Liselerinde, İzmir ve Denizli'de de çalışmıştır. Topçu, İzmir'de

1939'da ismiyle özdeşleşen Hareket mecmuasını yayımlamaya başlar. Mecmua, İstanbul'da hazırlanır ve basılır ama ilk beş sayıda idare merkezi İzmir olarak yer alır. Sonra Denizli'ye tayin edilir. Erzurum Atatürk Üniversitesi kurulduğunda orada bir felsefe bölümü açılmakta olduğunu ve kendisinin oraya geçmeyi düşünüp düşünmediği sorulduğunda, İstanbul'da lise öğretmeni olmayı tercih edeceğini söyler ve üniversiteye geçmez.

Hilmi Ziya'ların, Necati Öner'lerin, Aydın Sayılı'ların, Fuat Sezgin'lerin ve diğer düşünce ve medeniyet kahramanlarımızın unutulmaması gerekiyor. Bu insanlar ne yaptılar, ne yapmak istediler, medeniyet davasını nereye kadar getirdiler ve şimdi o getirdikleri yerden bu bayrağı kim, nasıl devralacak? Bu hususta bir şuurumuz var mı? Bunun için hazırlığımız var mı? Bu konuda bir irademiz var mı? Bugün sormamız gereken sorular galiba bunlar olmalıdır. Çünkü medeniyet hem bir temellük hem de sürekli bir oluş ve yaratma hadisesidir.